

MUZEUM

PODTATRANSKÉ MÚZEUM
V POPRADE

SPRIEVODCA PO EPXOZÍCIÁCH

Medaila Podtatranského múzea v Poprade

motto:

**dejiný tvorí sa v čase
a času budú slúžiť**

Medzi najstaršie múzeá na Slovensku patrí Podtatranské múzeum v Poprade (predtým Karpatské múzeum), ktoré si roku 1986 pripomenulo 110. výročie založenia a 100. výročie postavenia účelovej múzeálnej budovy.

Začiatky tohto kultúrneho stánku siahajú do obdobia Rakúsko-Uhorska, keď hospodársky, sociálny a kultúrny pokrok na Slovensku bol nepatrný.

Obyvateľstvo Spiša bolo prevažne národnosti slovenskej, no silne boli zastúpené aj národnosti maďarská a nemecká. Slovenské obyvateľstvo bolo na nižšej hospodárskej a sociálnej úrovni. Vtedajšia vládnuca trieda slovenskému obyvateľstvu nedovolila národnostne sa prejavíť. Občania nemeckej a maďarskej národnosti v tom čase stáli aj pri zrode Uhorského karpatského spolku v Poprade a na jeho pôde vznikajúceho múzea.

Začiatky Karpatského múzea

6. augusta 1876 Uhorský karpatský spolok uznesením valného zhromaždenia schválil muzeálny stavebný fond a odhlasoval preň základný kapitál 100 florenov z pokladnice ústredia. Zvolili si výbor, ktorý mal zabezpečovať ďalšie úlohy, ako bolo zhromažďovanie zbierok, no predovšetkým sa starať o postavenie muzeálnej budovy z príspevkov dobrovoľných darcov.

O zriadenie múzea sa zaujímala aj sudetná Veľká (dnes súčasť Popradu), v ktorej 11. 8. 1881 založili miestny muzeálny spolok, čím sa dostala do rozpo-

ru s Uhorským karpatským spolkom v Poprade.

Aby sa uspokojili nadšenci muzeálnej myšlienky vo Veľkej, predsedníctvo muzeálnej komisie navrhovalo riešiť spor kompromisom, t. j. vybudovať múzeum pri železničnej stanici, ktorá niesla názov Poprad-Veľká a ležala v nezastavanom priestore, takmer rovnako ďaleko od oboch miest. Týmto krokom sa podarilo na istý čas uspokojiť Veľkú, aby sa nevyvolávali ďalšie novinárske škriepky. Veľčianski nadšenci muzeálnej myšlienky nevyčkávali, ale sledovali vývoj a keď videli skutočnosť okolo Karpatského múzea, otvorili brány vlastného múzea už 7. marca 1883.

Aj napriek tomu, že vo Veľkej sprístupnili expozície, Popradčania v tichosti položili 22. 7. 1885 základný kameň Karpatského spolkového múzea nie tak, ako sľubovali, vedľa stanice a na spoločnú budovu, ale iba pre vlastnú budovu Karpatského múzea. Pozemok na stavbu daroval popradský hoteliér Dávid Husz.

Karpatské múzeum v Poprade otvorilo brány návštevníkom už 21. 8. 1886 a za pomerne krátky čas sa dostalo do povedomia širšej kultúrnej obce, o čom svedčí celý rad uznaní a vyznamenaní, ako sú: r. 1878 čestné uznanie z Medzinárodnej geografickej výstavy v Paríži, r. 1881 diplom z medzinárodného geografického kongresu v Benátkach, r. 1885 medaila z celoštátnej výstavy v Budapešti, r. 1893 čestný diplom klubu Alpin z medzinárodnej turistickej výstavy v Grenobli, r. 1900 medaila za účasť na Svetovej výstave

v Paríži a ďalšie. Popradský pedagóg a historik Alexander Münnich r. 1890 napísal: „Nie je žiadnym nešťastím, že Poprad i Veľká majú samostatné múzeá. Uhorský karpatský spolok je predovšetkým turistickým centrom a jeho múzeum sleduje turistické ciele. Tatranské múzeum vo Veľkej sa zameriava najmä na propagáciu Vysokých Tatier.“

Obe múzeá na spolkovej báze vykonávali činnosť vedľa seba až do roku 1945, keď ich poštátnili a vytvorilo sa jedno múzeum v Poprade pod názvom Tatranské múzeum okresu Popradského. Nové prúdy po Víťaznom februári 1948 začali prenikať aj do muzeálnej oblasti. Táto okolnosť postavila aj popradské múzeum do popredia v otázkach starostlivosti štátu o múzeum a jeho činnosť.

V roku 1961 múzeum premenovali na Podtatranské múzeum.

Roku 1974 sa vypracovala koncepcia múzea do roku 1990, v ktorej sa riešilo priestorové rozšírenie múzea, postavenie nových expozícií, rozšírenie zbierkového fondu a jeho využívanie v kultúrnoosvetovej a kultúrno-politickej práci. Roku 1975 bol vypracovaný projekt generálnej opravy starej časti muzeálnej budovy a novej prístavby. Múzeum roku 1979 získalo do svojho majetku nový objekt v historickej časti mestskej pamiatkovej rezervácie Spišská Sobota a roku 1980 objekt modrotlačiarenskej dielne Elemíra Montšku v Hranovnici aj s inventárom.

Po rekonštrukcii muzeálnej budovy a prístavbe múzeum 6. mája 1986 (100 ro-

kov od postavenia budovy) slávnostne otvorili za prítomnosti zástupcov stránických a štátnych orgánov.

Na základe uznesenia Predsedníctva vlády SSR z 20. augusta 1981 č. 63/1981, Podtatranské múzeum v Poprade plní funkciu vlastivedného múzea s okresnou pôsobnosťou. Múzeum má expozície:

V Poprade, ulica Vajanského (Gánovce - životné prostredie neandrtálskeho človeka na Spiši; Pravek a raný stredovek pod Tatrami; Okres Poprad v bojoch a budovaní - expozícia najnovších dejín).

V Spišskej Sobote, Sobotské námestie (Živá a neživá príroda v oblasti Vysokých Tatier; Umenie a remeslá Popradu a okolia).

V Hranovnici, modrotlačiarenská dielňa - Montškov dom (t. č. v rekonštrukcii, ako technicko-historická pamiatka).

Analýza zbierkových fondov

Podtatranské múzeum v Poprade spravuje a ochraňuje vyše 30 000 zbierok prírodovedných, spoločenskovedných, historickú knižnicu a bohatý fotodokumentačný materiál. Proveniencia zbierok je rozsiahla, pretože vtedajší Uhorský karpatský spolok mal snahu vybudovať múzeum celokarpatského a celoštátneho zamerania. V zbierkach múzea sú aj predmety pochádzajúce z iných kontinentov. Zvlášť prírodovedná zbierka, pozostávajúca z herbárových položiek vyšších rastlín, rias, machov a lišajníkov, zbierky výtrusov a semien pochádzajú od významných eu-

rópskych prírodovedcov, ako boli Roth, Hazslinsky, Ullepitsch, Vraný, Greschik a ďalší. Múzeum vlastní, možno povedať, svetovú zbierku ulít a mušlí, ktorú múzeu vo Veľkej daroval dr. Mikuláš Szontagh (1843 - 1899). Sú to napr. zbierky z Madagaskaru, Číny, Kuby, Filipín, Indie, zo ZSSR, z Talianska, Juhoslávie atď.

Medzi najvzácnejšie zbierky múzea z oblasti spoločenských vied nesporne patria exponáty z Gánoviec, zbierky archeologické, cechové a umelecké.

Podtatranské múzeum vlastní aj bohatú muzeálnu knižnicu, ktorej knižný fond predstavuje vyše 16 000 zväzkov v pätnástich jazykoch. Starý fond muzeálnej knižnice je skvelou ukážkou zberateľského nadšenia viacerých generácií. Historický základ knižného fondu tvorí pôvodný fond knižnice Uhorského karpatského spolku a niekoľko dnes už nesamostatných a nekompletných súkromných fondov bývalých rodín Krompecherovcov, Scherfelovcov, Daitsovcov, Adrianovcov, Huszovcov, Hunfalvyovcov. K cenným príspevkom týchto zlomkov treba priradiť aj časť rodinnej knižnice šľachtického rodu Görgyovcov zo Spišského Hrhova. Medzi vzácne tlače patrí napríklad nemecká gramatika sanskritu a učebnica turečtiny s priloženou paralelnou gramatikou arabskou a perzskou. Cenné sú katalógy, ročenky rozličných európskych a zámorských (najmä amerických a kanadských) múzeí, univerzít, vedeckých spoločností a spolkov. Z rukopisov s prírodovedným zameraním sú to poznámky A. W. Scherfela k vlastnému herbáru.

Podtatranské múzeum nadviazalo aj na tradičné zhromažďovanie fotodokumentárneho materiálu. Medzi najvzácnejšie fotografické zbierky, uložené v múzeu, patrí 12 albumov v celokoženej väzbe, zdobenej strieborným ornamentom, v ktorých je uložených 2008 fotografií. Viaceré albumy sú tematicky zamerané na prírodné krásy, ako napr. album č. 3 s označením Maďarský karpatský spolok, odbočka Zvolen, z roku 1896, obsahuje fotografie rozličných pamätihodností z oblasti Zvolena a Banskej Bystrice. Album č. 4 označený ako Karpatský spolok, odbočka Sitno, tematicky zachytáva časť prírody a pamätihodností z oblasti Banskej Štiavnice (botanická záhrada, akadémia, veterná šachta, kniežací park v Antole atď.). V ďalších albumoch sú zdokumentované rozličné podujatia, výlety od roku 1874 v okolí Spišskej Novej Vsi a Vysokých Tatier, zrúcaniny slovenských hradov a pod. Okrem dvanástich albumov múzeum vlastní 36 kusov fotografií z oblasti Vysokých Tatier. Ide o fotografie z roku 1898 z ateliéru Stengel-Dráždany, na ktorých sú začiatky stavieb kúpeľov, horských chát, súkromných vil, aj ľud v krojoch (najmä podtatranskí pozovníci). Vzácny dokumentárny materiál je zbierka fotografií (159 kusov) od akad. maliara a jaskyniara Františka Havránka z Važca. Fotografie sú zo starého Važca pred požiarom a tesne po požiaroch, z Važeckej jaskyne a s ňou spojených prác na jej sprístupňovaní a ďalšie fotografie z prírody Vysokých Tatier.

Múzeum vo svojom umelecko-výtvar-

nom fonde vlastní výtvarné diela s regionálnou tematikou (archeologické lokality Spiša od národného umelca J. Fabiniho), ako i dar od člena Predsedníctva ÚV KSČ a prvého tajomníka ÚV KSS

s. Jozefa Lenárta, predstavujúci súbor výtvarných diel popredných slovenských umelcov (Šturdík, Medvecká, Hála, Kulich, Pribiš).

S Ů Č A S N Ě E X P O Z Í C I E

Gánovce-životné prostredie neandertálskeho človeka na Spiši

VÝSTAVNÁ PLOCHA: 110 m² - PRÍZEMIE

V expozícii sú vystavené exponáty zobrazujúce životné prostredie neandertálskeho človeka pod Tatrami. Krajinný reliéf približuje vrstovnicový plán a peľový diagram jestvujúcej flóry poslednej doby medziľadovej. Vystavené sú zvyšky súvekého spoločenstva cicavcov a mäkýšov z travertinovej kopy Hrádku v Gánovciach. Svedectvom prítomnosti neandertálskeho človeka sú jeho pracovné nástroje, ktoré sa našli v niekoľkých nad

sebou ležiacich vrstvách zaliate v travertíne. V expozícii dominuje výliatok mozgovne neandertálcu (originál je uložený v Národnom múzeu v Prahe). Našiel ho v roku 1926 miestny kamenársky majster, občan cigánskeho pôvodu Kolan Koki, pre vedu ho zachránil Jaroslav Petrbok a odborne spracoval antropológ MUDr. Emanuel Vlček, DrSc.

Exponáty expozície Gánoviec presvedčivo dokladajú postupnú premenu prírodného prostredia obyvateľov Spiša pred 80 až 60-tisícimi rokmi, t. j. v poslednej dobe medziľadovej (riss-würm).

PRAVEK A RANÝ STREDOVEK POD TATRAMI

Archeologická expozícia

VÝSTAVNÁ PLOCHA: 160 m² - PRÍZEMIE

Expozícia Pravek a raný stredovek pod Tatrami zahŕňa obdobia od stredného paleolitu, cez príchod Slovanov, až do vrcholného stredoveku.

Súbor vyinštalovaných archeologických pamiatok poukazuje na vývoj pravekej a ranohistorickej spoločnosti v oblasti Vysokých Tatier a severného Spiša.

Epipaleolitické osídlenie je doložené nálezmi tzv. mazovskej skupiny z Veľkého Slavkova - Burichu.

Obdobie neolitu je v expozícii zastúpené nálezmi dokumentujúcimi najstarších roľníkov pod Tatrami (Poprad-Matejovce, Gánovce).

Osobitný, dosiaľ v strednej Európe málo skúmaný kult, kde živú obetu nahrádzali hlinenými soškami zvierat, je dokumentovaný vzácnou ukážkou - súborom voľnej eneolitickej zvieracej plastiky (Veľká Lomnica - Burchbrich).

V Gánovciach, pri termálnom žriedle, pri ktorom sa kedysi zdržiaval neander-

tálec, vzniklo v 16. storočí pred n. l. sídlisko s kultovou studňou. Zo studne pochádza veľa predmetov dennej potreby, ale aj kultové a votívne dary, medzi ktorými bola železná rukoväť dýky, ktorá má svoj pôvod vo východnom Stredomorí a je najstarším nálezom železa v strednej Európe.

Kovovýroba strednej, mladšej a neskoršej doby bronzovej priaznivo ovplyvnila hospodárstvo. Bohaté nálezy, najmä však depotov (zo Sp. Belej, Popradu-Veľkej a ďalšie), svedčia o rozsiahlych obchodných kontaktoch podtatranskej oblasti Vidno v nich narastajúcu sociálnu a spoločenskú diferenciaciu.

Dobu veľkomoravskú a slovienske osídlenie severného Spiša prezentujú nálezy z Veľkej Lomnice, Sp. Belej a Veľkého Slavkova.

Osobitné prejavy stredovekej kultúry sú zastúpené nálezmi zo Šoldova a Hrachoviska (Štrba, Šuňava).

Expozícia Pravek a raný stredovek pod Tatrami dáva možnosť poznania osobitosti a zástoja severného Slovenska vo vývoji spoločnosti.

OKRES POPRAD V BOJOCH A BUDOVANÍ

VÝSTAVNĀ PLOCHA: 510 m² - POSCHODIE

Expozícia Okres Poprad - v bojoch a budovaní približuje návštevníkom komplexné zobrazenie historického vývoja okresu Poprad od roku 1848 po súčasnosť. V širšom toku dejinného vývoja expozícia osobitne približuje revolučné tradície podtatranského ľudu, ako rozhodujúceho činiteľa vybudovania socialistickej súčasnosti.

Historický vývoj okresu od roku 1848 do súčasnosti sa v súlade s prijatou marxistickou periodizáciou slovenských dejín plne osvedčil i v tejto expozícii, ktorá sa člení na obdobia:

1848 - 1918:

Obdobie sformovania kapitalistických výrobných vzťahov, triednych bojov v špecifických podmienkach národnostného útlaku v Uhorsku.

Návštevník expozície má možnosť zoznámiť sa s I. svetovou vojnou a jej následkami, ako aj s VOSR a jej ohlasom pod Tatrami.

1918 - 1938:

Obdobie buržoáznej Československej republiky, v ktorej výrazne vystupuje revo-

lučné robotnícke hnutie a vznik Komunistickej strany Slovenska.

1939 - 1944:

Obdobie klérofašistickej diktatúry v područí fašistického Nemecka.

1944 - 1945:

Slovenské národné povstanie a národnoslobodzovací boj za II. svetovej vojny a oslobodzovanie Popradského okresu Sovietskou armádou.

1945 - 1948:

Obdobie prerastania národnej a demokratickej revolúcie v revolúciu socialisticú, zavŕšenú víťazstvom pracujúceho ľudu vo februári 1948.

1948 po súčasnosť:

Obdobie budovania socialistickej spoločnosti. Jadrom tejto expozície sú najdôležitejšie výsledky úsilia strany a spoločnosti od februára 1948 po súčasnosť vo výstavbe, priemysle, stavebníctve, doprave, službách, socialistickom poľnohospodárstve, školstve, kultúre, zdravotníctve, sociálnom zabezpečení a ďalších odvetviach života podtatranského ľudu.

POPRADE – SPIŠSKÁ SOBOTA

Expozícia prírodovedná

V expozícii živej a neživej prírody má návštevník možnosť zoznámiť sa predovšetkým s flórou a faunou tatranskej oblasti. V expozícii sú zastúpené aj živočíchy, ktorých domovom nie je oblasť Vysokých Tatier a Spiš, ale sú prechodnými v dobe ich jarného a jesenného sťahovania.

Botanické zbierky pozostávajú z herbarových položiek vyšších rastlín, rias, machov a lišajníkov, zbierky výtrusov a semien. Pochádzajú od význačných príro-

dovedcov. Botanické zbierky obsahujú aj položky bývalého Karpatského múzea v Poprade i položky, ktoré kedysi sústredil v Tatranskom múzeu vo Veľkej Eduard Daitis.

Zoologické zbierky pozostávajú zo zástupcov triedy hmyzu, bohato je zastúpená zbierka vtákov a cicavcov.

Mineralogická zbierka obsahuje nerasty a horniny zo Spiša a neďalekého Gemera. Vzácnu zbierku tvoria tatranské žuly.

Expozícia cechov, remesiel a umenia na Spiši

V expozícii cechov, remesiel a umenia má návštevník možnosť sa oboznámiť akou hnacou silou života na Spiši bol obchod a remeslá. Kráľovské výsady znamenali ochranu podnikania aj za hranicami mesta.

Mnohé cechové výrobky v podobe gombíkov, hrebeňov, kľúčov a zámkov sú dokladom nielen zručnosti majstrov, ale aj ich estetického vnímania a ctenia. Vý-

vesné štíty, zvolávacie tabuľky a kovácke výrobky patria medzi pozoruhodné exponáty tejto expozície.

Cechovými znakmi boli vyzdobené aj nádoby z keramiky, medi, cínu a skla, ktoré používali príslušníci cechu pri slávnostných príležitostiach.

Každý cech mal svoj vývesný štít a cechovú truhlicu, v ktorej cechmajster

uschovával cechové listiny, pečatidlá, peniaze a pod. V múzeu je zaujímavý a ojedinelý pôstny mäsiarsky vývesný štít, ktorý sa vyvesoval v pôstne dni.

V expozícii zaujmú návštevníka vystavené ukážky farbiarskeho remesla, najmä modrotlačiarске vzorkovníky a receptáre. Šikovnosť a umelecký cit dokumentujú

ukážky drevených plastík, najmä gotická **Madona zo Spišskej Teplice a časť dreveného oltára s baníckym výjavom.**

Kameninové výrobky reprezentujú manufaktúrne dielne zo Spišskej Novej Vsi, Kežmarku, Košíc Muráňa, Rožňavy a Holíča.

Galéria ľudových plastík

Osobitnú časť muzeálnych zbierok z oblasti ľudového umenia tvoria drevené plastiky, umiestnené v muzeálnom parku v Poprade, čím vytvárajú samostatnú expozíciu ľudového výtvarného prejavu.

Inštalované plastiky (aj v nadživotnej

veľkosti) pochádzajú od podtatranských ľudových rezbárov. Plastiky nielen doplnili park múzea, ale vniesli osobitné **čaro, ktoré od prvých chvíľ uchváti návštevníka svojou bezprostrednosťou spojenia človeka s prírodou.**

**OBRÁZKOVÁ
PRÍLOHA**

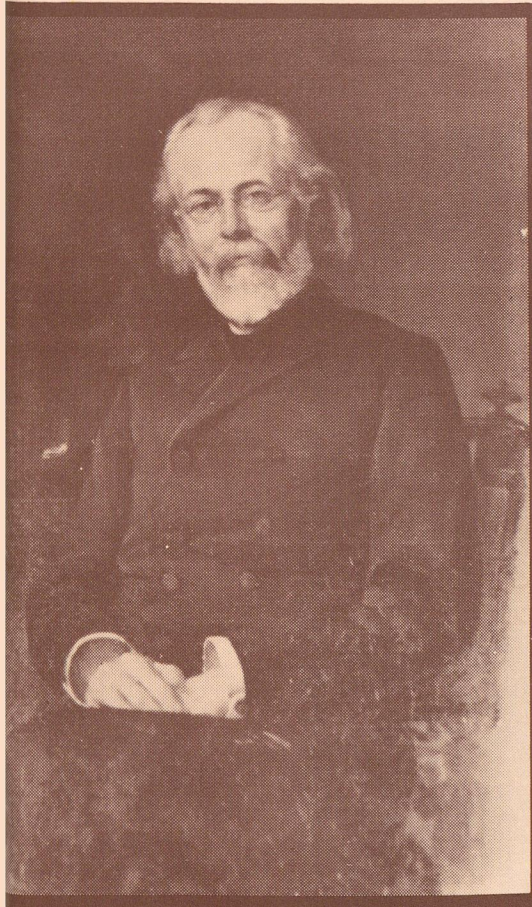

Časť starého Popradu z roku 1925 ▲

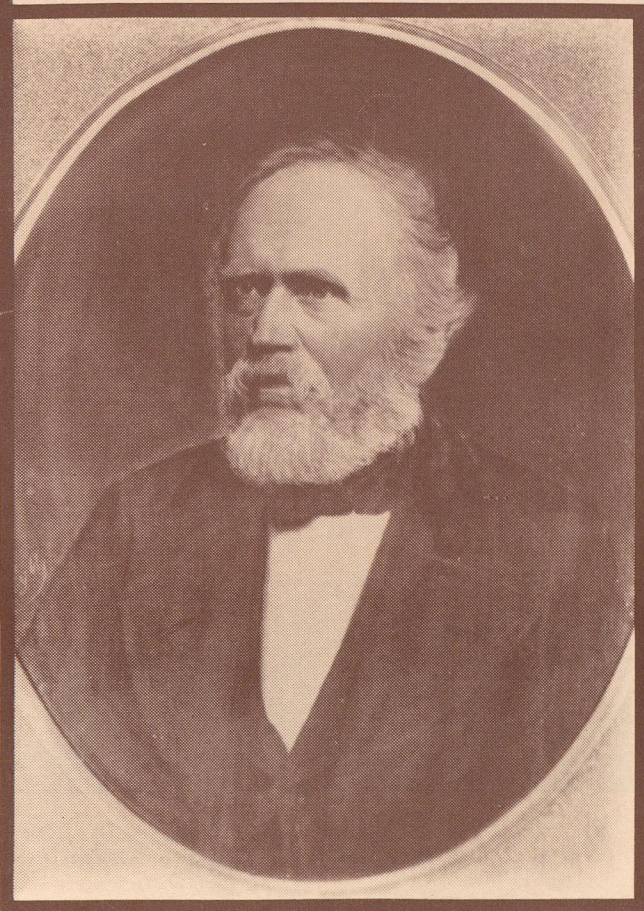
▲ Časť starého Popradu z roku 1925

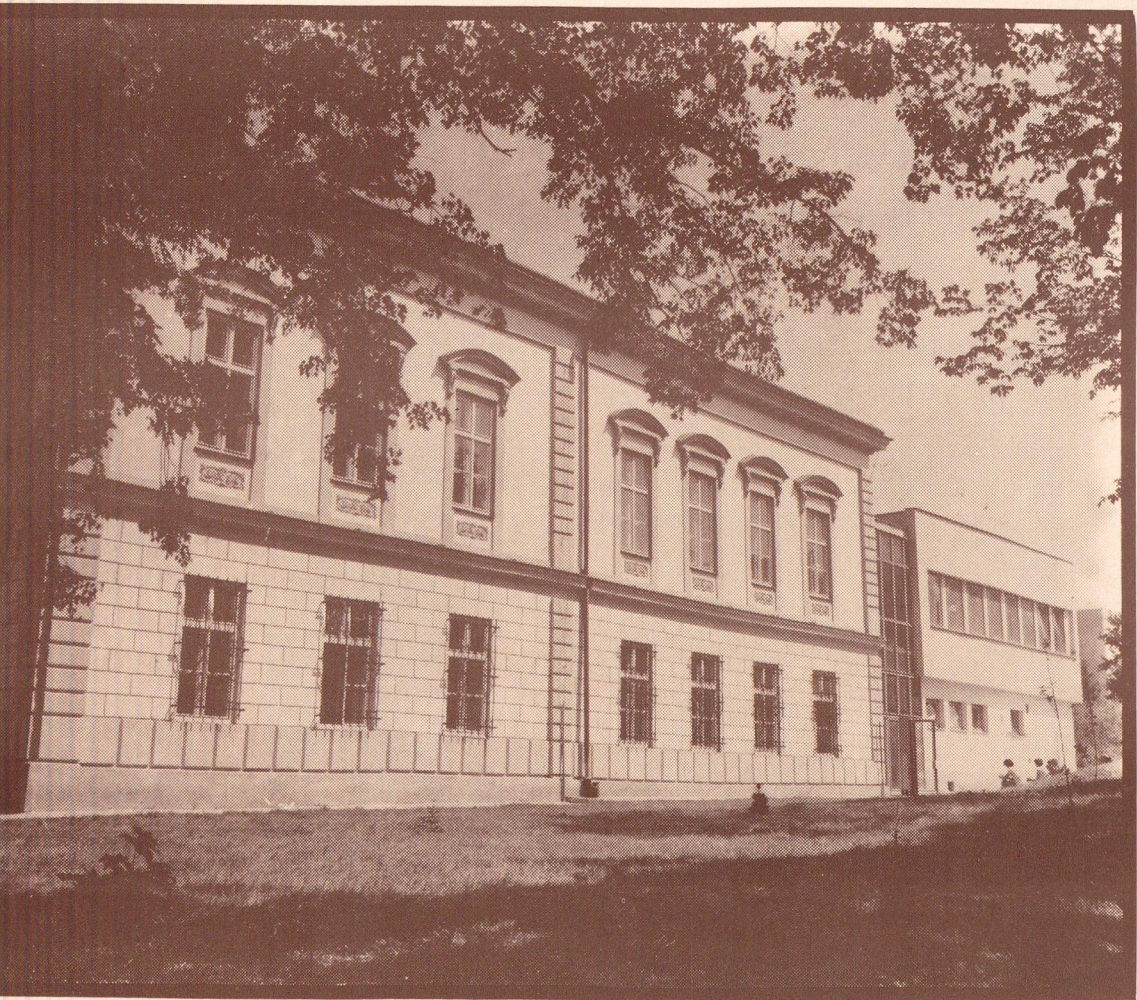
◀ Aurel Scherfel, zakladateľ Tatranského múzea vo Veľkej

▼ Dávid Husz, zakladateľ Karpatského múzea v Poprade

◀ Karpatské múzeum (dnes Podtatranské múzeum v Poprade) z roku 1886.

◀◀ Námestie v Spišskej Sobote z roku 1905

Podtatranské múzeum v Poprade po rekonštrukcii ▲

▲ Slávnostné otvorenie Podtatranského múzea v Poprade po stavebnej rekonštrukcii v máji 1986

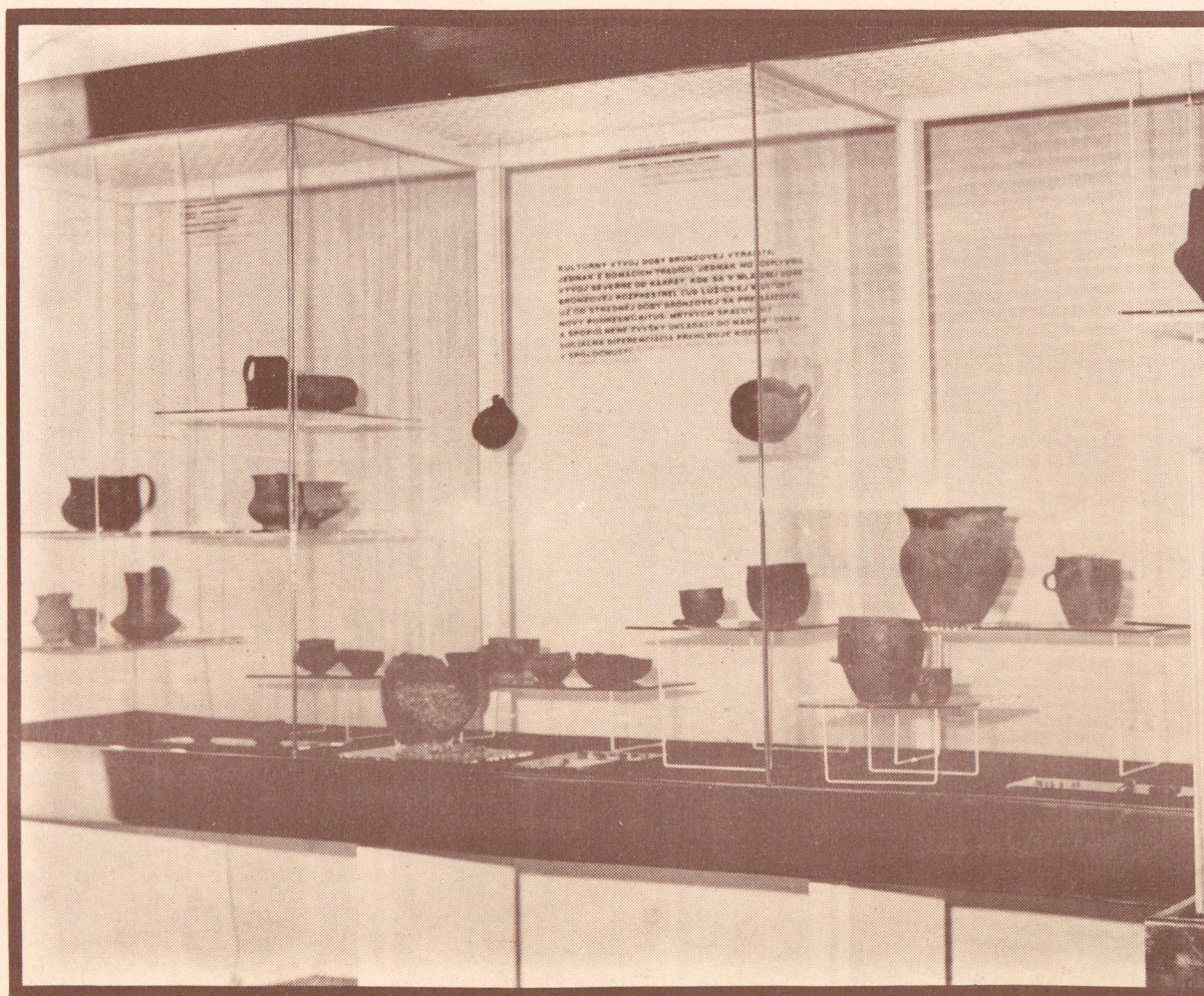

Medaila Vs. KV KSS a KNV Za zásluhy o rozvoj Východoslovenského kraja, udelená Podtatranskému múzeu

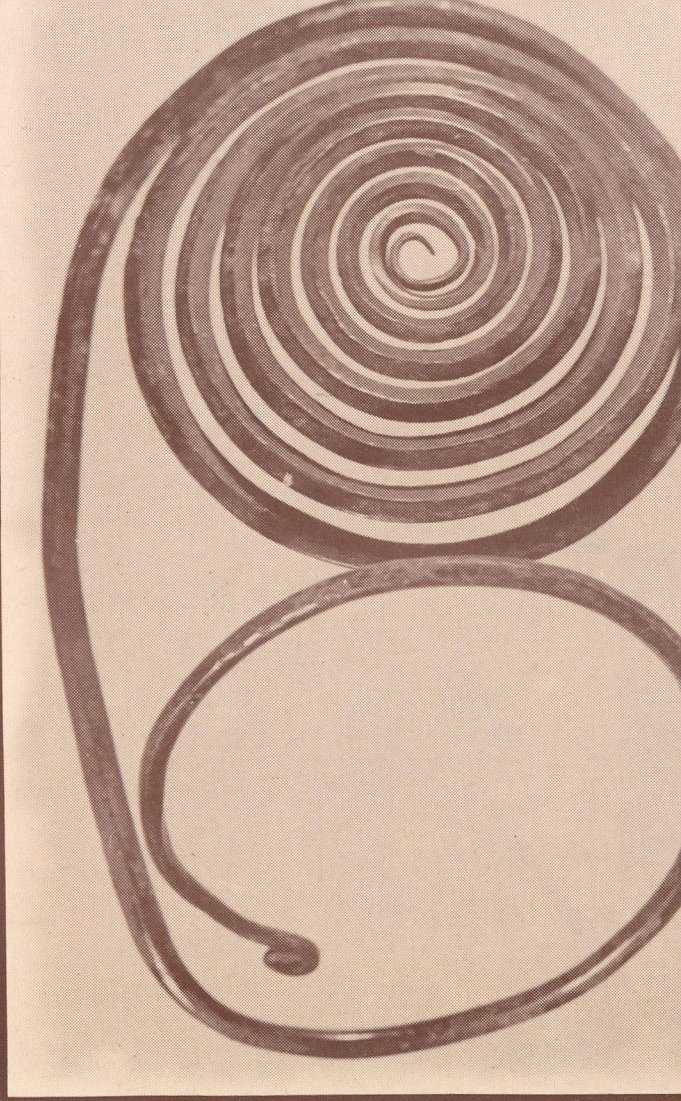
Časť expozície Gánovce - životné prostredie neandertálskeho človeka

Vyliatok mozgovne neandertálskeho človeka z Gánoviec

▲ Archeologická expozícia Pravek a raný stredovek pod Tatrami (detail)

▲ Bronzový náramenný kruh z depotu Švedlár

◀◀ Averz striebornej keltskej mince (2. stor. pr. n. l.) z lokality Burich, kat. V. Slavkov

◀ Detail archeologickej expozície

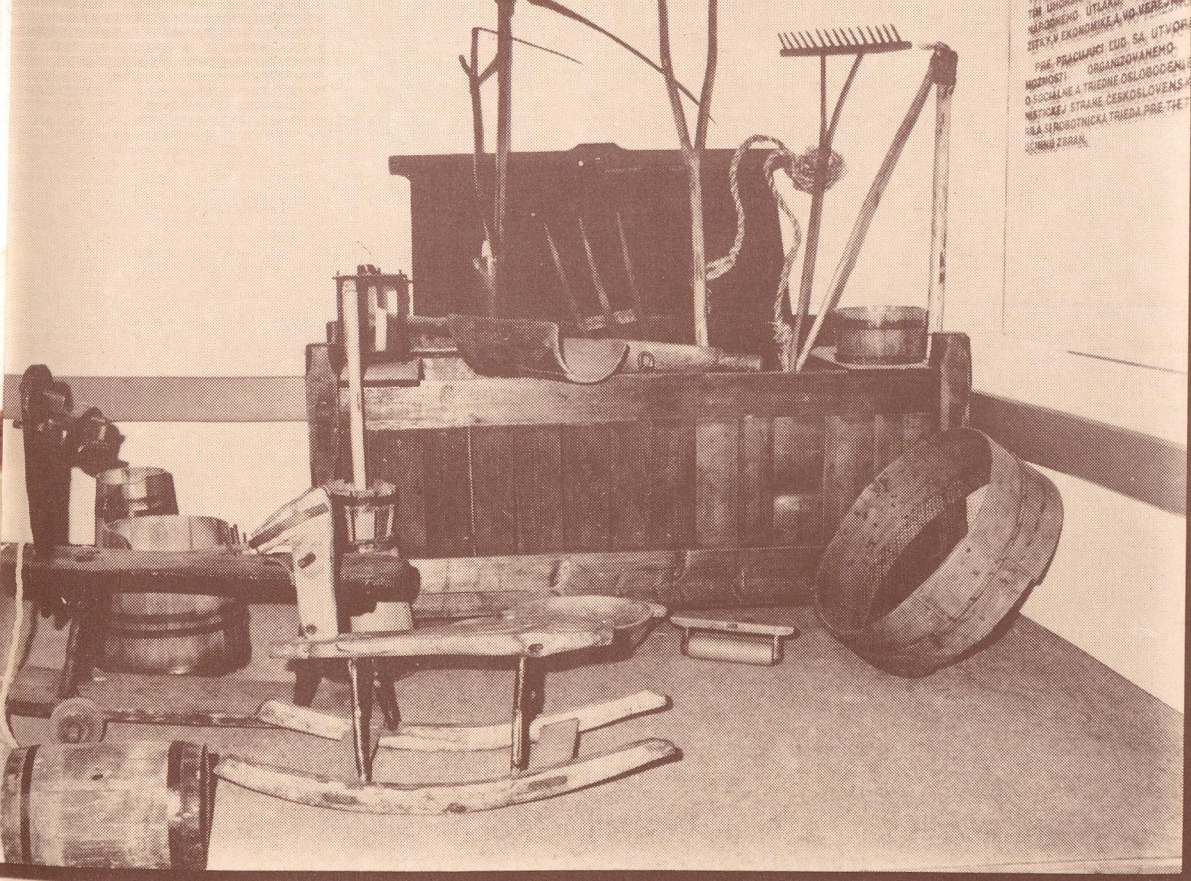

„ČO BOLA NAŠA POVETARIE
 BOLA TO POLITICKÁ REVOLÚCIA SLOVENSKEHO
 ĽUDU A SÚČASNÉ OZBROJENÝ BOJ S NEPRIA-
 TĽOM, AKÉ CIELE SI KLÁDEŤ OBNOVIŤ NÁRODNÚ
 A ŠTÁTNU SLOBODU NAŠICH NÁRODOV, KOŇ-
 ŽIŠŤI A PROGRESÍVNE SÍLY OBOJHA SÚČAS-
 NÉ SÚBOJNÍKY VYBODOVAŤ VYCHODISKOVÉ PO-
 ZÍCIE V OBOJVOJNOM ŠTÁTE PRED PRÁCOU
 ČUS, SLOVOM ĽUDOVODEMOKRATIKÉ ZNÁD-
 NIE, SOCIALISTICKÉ PERSPEKTÍVU.“
 GUSTAV HUSÁK

VYHLASKA
 ...

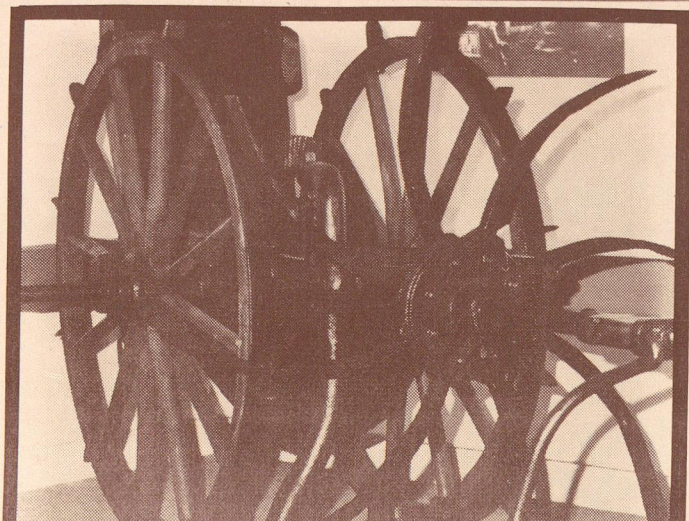

THE UNION OF...
 REPUBLICAN...
 PARTY...
 THE...
 ORGANIZATION...
 SOCIAL...
 STRIKE...
 STRIKE...
 STRIKE...

▲ Poľnohospodárske nástroje z obdobia I. ČSR v expozícii novších dejín

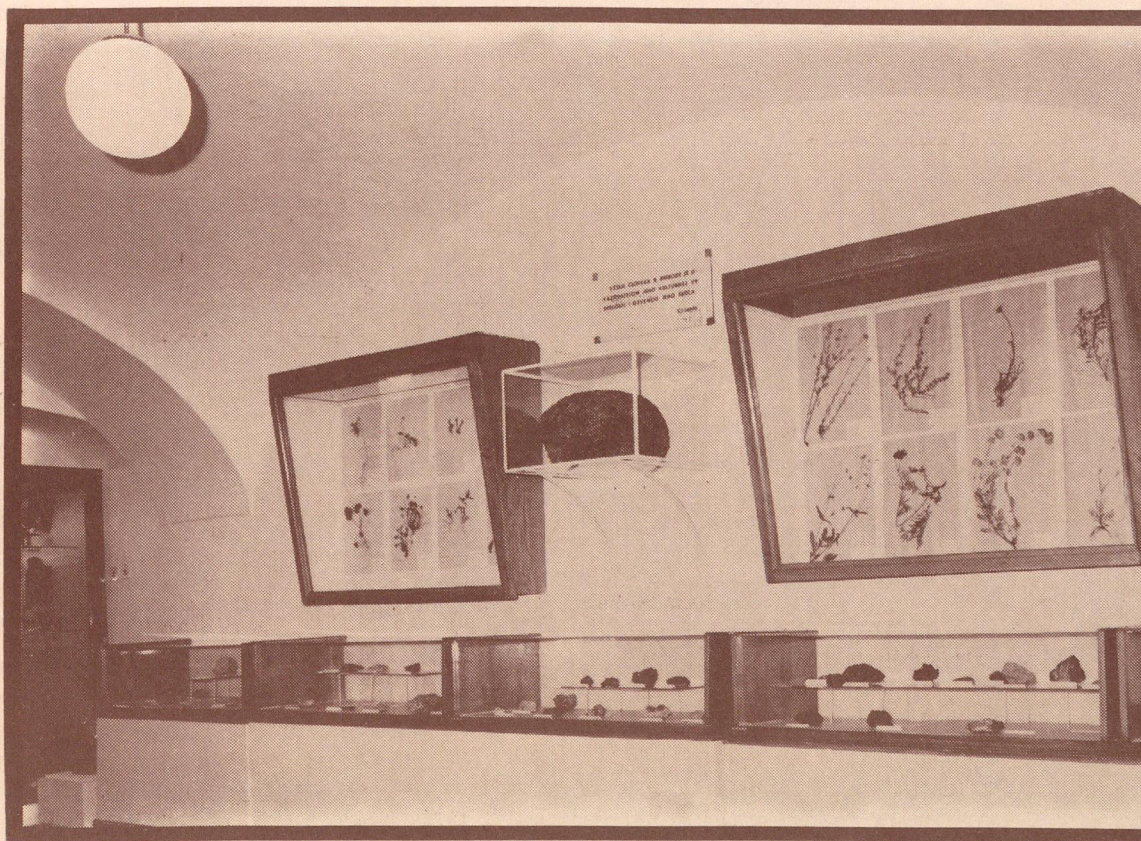
◀ Časť expozície najnovších dejín Okres Poprad v bojoch a budovaní

Vyorávač zemiakov zo Scholtzovej továrne z Matejoviec ▶

Časť muzeálnej knižnice ▲

▲ Botanické a mineralogické zbierky Podtatranského múzea v Sp. Sobote

◀ Časť zoológických zbierok v prírodovednej expozícii v Spišskej Sobote

▼◀ Expozícia cechov a remesiel na Spiši - Spišská Sobota

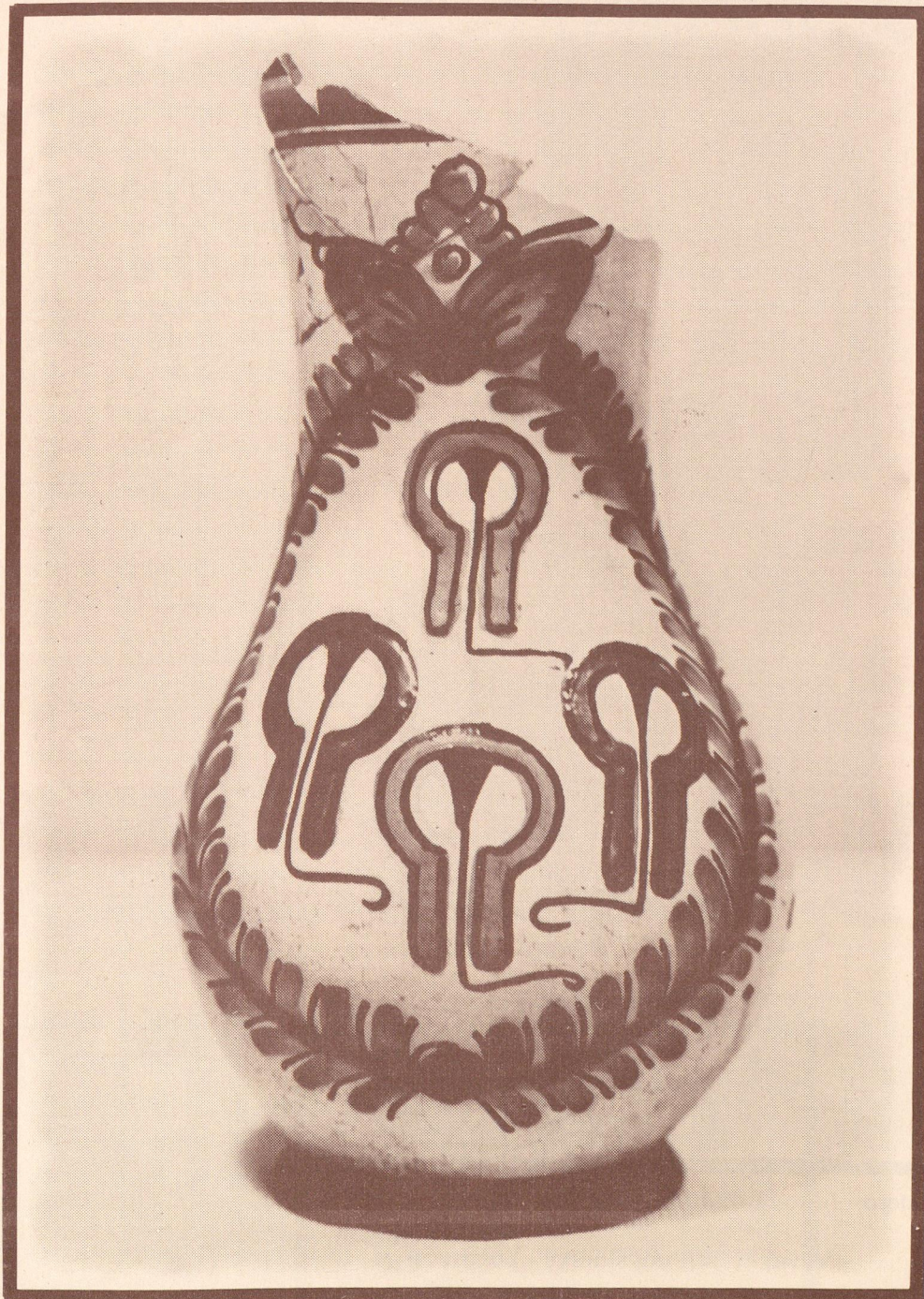
▼ Cechový znak spojeného cechu spišských obchodníkov z 18. storočia

▲ Expozícia cechov a remesiel na Spiši -
Spišská Sobota (detail)

Krčah s výzdobou drumble
z prvej polovice 18. storočia ►

Ninera, ľudový hudobný nástroj zo 17. ▲
storočia

Vývesný štít mäsiarsky - pôstny ►

Madona zo 14. storočia ►►

◀ Časť umelecko-
historických zbierok
sakrálneho charakte-
ru

◀ Nádvorie múzea
v Spišskej Sobote
s galériou ľudových
plastík

V rámci Medzinárodného dňa múzeí
predstavili sa verejnosti majstri
zanikajúcich remesiel
kožušník z Lendaku ►

Ľudové maliarky veľkonočných ►
kraslíc z Gerlachova

◀ Časť výrobkov pozdišovského hrnčiara Michala Parikrupu vystavených v čase Zimnej svetovej univerziády v Podtatranskom múzeu v Poprade

Medzi vzácne návštevy Pod-
tatranského múzea v Poprade
patrila i návšteva generálma-
jora ČA Ugriumova, hrdinu
ZSSR a čestného občana mesta
Popradu

1. strana obálky Podtatranské múzeum - pohľad na budovu v Poprade

4. strana obálky Podtatranské múzeum - pohľad na nádvorie v Spišskej Sobote

Sprievodca po expozíciách Podtatranského múzea v Poprade

Vydalo: Podtatranské múzeum v Poprade

Podtatranské múzeum v Poprade

Zostavil: PhDr. Peter Š v o r c

Foto: Mária Baranová

Grafická úprava: L. Mordavský, A. Földeš

Tlač: Duklianske tlačiarne Prešov, prev. Poprad

Náklad: 10 000 výtlačkov

Č. pov.: ONV - odbor kultúry v Poprade - 51/85

7, - Kčs

